

1

Den kristne og den humanistiske kanon: den europæiske skoles dobbelte orientering

De to kanoner: arven fra senantikken

Europa er som historisk entitet nu omkring tre tusind år gammel, for så vidt man inddrager fremkomsten af dets fundamenter - det vil sige de landvindinger, som det skylder Jerusalem, Athen og Rom; det er omkring femten hundred år gammel, hvis man indsnævrer begrebet og afsondrer antikken som en entitet af egen karakter fra alt, der siden folkevandringen er sket i det geopolitiske rum Europa. Her drejer det sig om den snævrere betydning, om det ikke længere rene mediterrane Europa, som første gang manifesterede sig i den tidlige middelalder under karolingernes herredømme.

Befolkningerne i denne nye entitet betragtede sig imidlertid frem til for omkring hundred år siden som arvinger til og efterfølgere af de antikke folk, således at det skel, som de fysiske subjekters forandring ved overgangen fra antikken til middelalderen havde frembragt, syntes af være blevet udjævnet gennem åndelige bånd. I denne betydning skal der også her tales om Europa: som en relativ selvstændig entitet,

der har udfoldet sig i en permanent orientering mod antikkens for- og modbillede.

Forstået på denne måde indlod Europa sig fra begyndelsen på en kultur, som ikke var homogen, ikke var harmonisk og ikke var af én støbning. Det knyttede hermed an til den tilstand, som antikken havde nået i sin sidste fase under de romerske kejseres regime: Det overtog såvel deres profane kultur som også den religion, der gennem Konstantin havde opnået privilegiet af statslig anerkendelse. Denne blanding af græsk-romerske og jødisk-kristne elementer havnede gennem den antik-europæiske overlevering, gennem det 7. århundredes udørk, fra senantikken til den tidlige middelalder for derfra, dels forblivende sig selv, dels forandrende sig, at tiltræde rejsen gennem rækken af senere epoker.

Denne overgang ville ikke have været mulig, hvis der ikke i senantikken århundreder havde eksisteret et blomstrende skolevæsen, som bestræbte sig på at sammenfatte den kulturelle arvs to komponenter til overskuelige, temmelig fast konturerede indbegreber af tekster; arven kunne således, så at sige pakket i bøger, overstå den mørke, kaotiske tid mellem antikken og middelalderen og derpå, så snart der med karolingerne atter indtrådte nogenlunde stabile forhold, på ny blive virksom. Allerede i antikken havde "kanon", rettesnor, vundet indpas som betegnelse for kernen af det kristne indbegreb, Det Gamle og Det Ny Testaments skrifter. I de bevaringsværdige profane værkers korpus var der på den anden side optaget det, som den romerske

kejsertids skolevæsen havde fundet uundværligt for den alment dannende, den grammatisk-retoriske og den fagspecifikke undervisning.

Senantikkenes to tekstkorpusser, de to dengang skabte kanoner, som man i en overført, fra bindingen til Bibelen løst anvendelsesform af begrebet også kan betegne dem, gav de europæiske skoler grundridset for deres læreplaner. Den kristne kanon (i udvidet betydning) bestod ved siden af Bibelen i al væsentlighed af bibelkommentarer samt af skrifter, som blev anvendt i liturgien. Den verdslige kanon var først og fremmest sammensat af værker af de klassiske romerske (og senere, fra den humanistiske tid, også græske) forfattere samt af lærebøger i de såkaldte artes liberales, de ”frie kunster”, med grammatik og retorik i spidsen.

Disse to kanoner var grundlæggende forskellige, men ikke uforenelige, så længe den verdslige kanon, især artes, de videnskabelige discipliner, nøjedes med en tjenende rolle over for religionen, og således blev de overleveret i fællesskab; artes, især grammatikken, som forstadier til teologien og en uomgængelig forudsætning for en udlægning af Bibelen. Først med oplysningen, hvor teologien blev detroniseret og afløst af filosofien som den øverste instans for viden og vurdering, kom de to overleverede kanoner i den grad i modsætning til hinanden, at den verdslige, den humanistiske kanon udelukkede den kristne.

Den europæiske skoles læreplan søgte fra begyndelsen også at opfylde den opgave at forberede hver opvoksende generation til det praktiske livs krav.

Allerede de karolingiske kloster- og domskoler gjorde, som det efterfølgende skal vises,¹ deres kostskoleelever fortrolige med elementære færdigheder i læsning, skrivning og regning. Frem til det 19. århundrede bestod den europæiske lærdomsundervisnings fornemste formål dog ikke i gennem formidling af særlige kundskaber at ruste de underviste til en eller anden profession, men derimod i at lade dem udvikle en åndelig orientering: De skulle indrette deres liv med henblik på værdier eller idealer, som var forudgivet og ikke hidrørte fra øjeblikkets virkelighed.

Man kan sammenligne den europæiske skoles dobbelte kanon med kæden, med trenden, den i et vævs længderetning løbende tråd. Den kristne tro og den på den profane overlevering hvilende humanistiske dannelse er heri det kontinuerligt i-sig-selv-forblivende. De tværgående tråde, de såkaldte skudtråde eller islæt, som først gør vævet til væv, fremkommer derimod ved op- og nedgange, gennem faserne af blomstring og forfald og den dynamik og stagnation, som tidens skyttel har flettet ind i dannelsesvæsenet. Tre faser med blomstring og dynamik, tre topepoker har præget den europæiske skole dybt og vedvarende: Karl den Stores, Melanchtons og Luthers samt Goethes – epokerne for karolingernes fornyelse af Frankerriget, for humanismen og reformationen samt for weimarklassikken. Disse tre epoker skal nu kort undersøges, og der skal her lægges mærke til, hvorledes de to kanoner, den kristne og den humani-

1 Se s. 17 ff.

stiske, hver især har forholdt sig til hinanden.

Den karolingiske dannelsesreform

Kulturrummet Europa – i den antydede snævrere betydning – opstod i folkevandringstiden, i den tidligste middelalder, i det sjette, syvende og ottende århundrede: Dengang havde tyngdepunktet for det politiske og kulturelle liv forskudt sig fra Middelhavet til de nordalpine områder vest og øst for Rhinen. Først var der dér (idet der ses bort fra Det Byzantinske Rige som en stærkt afsondret og i sig selv bestående entitet) ikke meget andet end nomadehorder ledet af anførere og krigerfolk behersket af konger; der fandtes endnu knap statslighed i betydningen af en instans, som var ansvarlig for de mangfoldige forvaltningsanliggender som eksempelvis skoler. Alligevel var der midt i folkevrimmelen et overordentligt stabilt element af et åndeligt rige, den kristne kirke, repræsenteret af dens institutioner, bispesæderne, klostrene og præstesognene, samt af en organisation, som forbandt alle disse institutioner med midtpunktet i Rom. Kirken var langt det vigtigste bolværk for kulturens kontinuitet, for læse- og skrivekunsten samt for omgangen med aktstykker, breve og bøger. Herved betjente man sig alle steder af det samme sprog, det latinske, som man havde reddet fra ruinerne af Det Vestromerske Rige.

Under gunstige forhold bragte den frankiske slægt karolingerne, især Karl den Store (768-814), kirken gennem den krise, der var et resultat af

Merovingerrigets opløsning. Som forbillede tjente her den epoke, som var gået umiddelbart forud for folkestormen, senantikken, kejser Konstantins og kirkefædrenes tid, og gennemførelsen af reform- og opbygningsarbejdet blev fortrinsvis betroet gejstlige, som hastede til fra en randzone, der var forblevet uskadt - fra Irland, Skotland og England.

Karl den Store viede megen opmærksomhed til sproget, som, hvis det skulle være egnet til at muliggøre en pålidelig forståelse, måtte være ens i hele riget. I det frankiske multinationale monarki var det kun latin – Det Romerske Riges og den romerske rets tidligere sprog og den kristne kirkes daværende sprog -, som kom i betragtning til denne rolle. Men latin var, efter at den vestromerske stat var gået under og dermed også dets skolevæsen, begyndt at forfalde og (som det let sker, når den stabiliserende skriftlighed forsvinder) at udvikle sig forskelligt i forskellige områder: i Italien til italiensk, i Gallien til fransk og så videre. Karl måtte altså bestræbe sig på at bringe opløsningsprocessen til ophør på det offentlige område og atter underlægge embedssprogbrugen en streng efterlevelse af regler. Han gennemførte dette med succes, idet han opløftede kirkefædrenes latin – på ingen måde Ciceros klassiske latin – til norm. Efter få årtier var der knap længere spor tilbage af de grammatiske vildskud, der havde eksisteret før Karls indsats, og det kunne ikke længere forekomme, at en præst anvendte en fuldstændig fordrejet dåbsformel som den, der omkring halvtreds år tidligere havde været genstand for en brevveksling mellem

pave Zacharias og missionæren Bonifatius:² "Baptizate in nomine patris et filii et Spiritus sancti" (i stedet for "patris et filii") – "Jeg døber dig i fædrelandets og datterens og Den Hellige Ånds navn."

Det var imidlertid kun de førende lag, som formåede at praktisere latin, frem for alt gejstligheden. Det læge folk betjente sig fortsat dels af det endnu ikke skriftliggjorte germanske, dels af romanske idiomer, som var vokset ud af latinske, og som sådan ikke længere var omsættelige i skrift. Karl den Store blev således gennem sine foranstaltninger til skaberen af en tilstand, som frem til det 17., ja 18. århundrede prægede store dele af Europa, hele den vestlige kirkes område: til skaberen af den middelalderlige og tidlige nyere tids bilingvisme. Herved forstås man sameksistensen af en mangfoldighed af folkesprog og det ene latin, hvorved dette ikke blot tjente forståelsen mellem forskellige folk, som i det 17. og 18. århundrede det franske og nu det amerikanske, men også næsten det samlede skriftvæsen, lovgivning og forvaltning, videnskab og litteratur.

Det middel - gennem hvilket Karl opnåede dette, gennem hvilket han bevirkede, at en stor del af ledelselaget i hans rige lærte et for den fremmed, intetsteds længere virkeligt levende sprog og dét overalt efter de samme regler og uden lokale forskelle - var det af ham efter ensartede principper grundlagte og strengt overvågede skolevæsen. Han traf to foran-

2 *Die Briefe des heiligen Bonifatius und Lullus*, redigeret af M. Tangl, Berlin 1916 (Monumenta Germaniae historica, Epistolae selectae), nr. 68 (af 1. juli 746).

staltninger, som på bedste vis supplerede hinanden. Han udstedte love og oprettede en mønsteranstalt ved sit hof. Lovene foreskrev, at der i klostrene og ved bispesæderne i hans rige skulle opretholdes skoler; således opstod der overalt kloster- og domskoler, de to typer af læreanstalter, som frem til reformationen udgjorde skolevæsenets fundament. Men hofskolen, hvortil Karl havde indkaldt Europas klogeste hoveder, der som hans øvrige hofetat ledsagede ham på hans rejser, således at han bestandig kunne føre opsyn med den, var forbilledet for, hvorledes det skulle gå for sig i kloster- og domskolerne.

Læreplanen i de karolingiske dannelsesinstitutioner hvilede på de to kanoner, som senantikken havde efterladt, på den verdslige (eller humanistiske) og den kristne tekstkorpus; den havde artes liberales, især grammatikken, og Bibelen som genstand. Med ”grammatik” mente man i middelalderen altid den latinske (andre grammatikker fandtes der endnu ikke); også læse- og skrivekunsten lærte de unge kloster elever ved hjælp af det latinske.

Cassiodor, minister under østgoterkongen Theoderik, havde til beboerne i et af ham stiftet kloster sammensat en studievejledning med titlen *Institutiones*, som senere mange steder anvendtes som ledetråd; her fandt man såvel de lærebøger opstillet, som man havde brug for i studiet af artes, såvel som de toneangivende kommentarer til de bibelske skrifter fra Augustins og andre kirkefædres pen. Den verdslige, den ”humanistiske” del af den middelalderlige læreplan var fuldstændig underordnet den krist-

ne; den fungerede hovedsageligt som middel, som tilgang til Biblen, til tros læren og til gudstjenesten. Det erklærede mål for al stræben var det evige liv: ”ut ... populum Dei ad pascua vitae aeternae ducere studeatis” – ”at ... I søger at føre Guds folk til det evige livs græsgange”, lyder det med adresse til gejstligheden i indledningen til *Admonitio generalis*, en af Karls store reformlove.³

Religionens fordring var ligefrem total. For al beskæftigelse med hedensk videnskab var der kun én gyldig grund: en bedre forståelse af den hellige skrift. Det forklarer også, hvorfor Aelius Donatus (kort: Donat, 4. århundrede), forfatteren til den mest gængse grammatik, regnedes for vigtigere end Vergil, Ovid og de øvrige romerske forfattere, som senere kom til at udgøre kernen i den humanistiske dannelselse.

Alligevel havde selv det middelalderlige kloster ikke lukket sig inde bag så uigennemtrængelige mure, at de profane digtere var forment enhver adgang; den karolingiske tid hører endog til de epoker, hvor man med særlig iver fremstillede kopier af også hedenske litteraturværker. De romerske forfattere levede videre uden for den officielle læreplan; man læste deres værker og søgte at efterligne dem i egne frembringelser. Derfor er de lærde munkes skrifter, poesi såvel som prosa, fyldt med reminiscenser fra antikke forbilleder, hvorved det samtidig bevidnes,

³ *Capitularia regum Francorum*, bd. 1, redigeret af A. Borctius, Berlin 1883 (*Monumenta Germaniae historica*), nr. 22.

hvor grundigt munkene studerede deres forbilleder.

Humanisme og reformation

Hvad Karl den Store og hans hjælpere havde skabt på dannelsesområdet, det vil sige institutionerne og formidlingsformerne for sprog og undervisning, overlevede hans politiske værk, riget, der kort efter hans død gik i opløsning som følge af delinger: Kloster- og domskolerne bestod fortsat og vedblev i århundreder at ligne sig selv. Inden det europæiske dannelsesvæsens anden blomstringstid, humanismen og reformationen, som vil få den opmærksomhed, der tilkommer dem, skal der kort erindres om et vigtigt nyt fremskridt oven over skolen, universitetet: Dets fremkomst i højmiddelalderen resulterede i betragtelige tilbagevirkninger på skolevæsenet.

Universitetet var en følge af vidensekspansionen. Teologien nåede ved hjælp af skolastikken et nyt, tidligere kun i ansatser muligt trin af rationel argumentation, og samtidig blev der åbnet adgang til helt nye opgaveområder for åndsvirksomhed: jurisprudence og medicin. Det var mere, end kloster- og domskolerne kunne leve op til, og der opstod en større, friere type af læreanstalter. Der blev der til at begynde med i hvert enkelt tilfælde kun dyrket én disciplin, teologi eller jurisprudence eller medicin, og man talte om et *universitas docentium*, et "fællesskab af undervisere". Men senere knyttede man sig også sammen til institutioner, som formidlede alle videnskaber, til *universitates litterarum*, "studiefælles-

skaber”. Dér konstituerede sig ud over de nævnte tre grene yderligere en fjerde, *facultas artium*, fakultetet for artes, også benævnt artistfakultet efter de til det hørende undervisere, magistrene i artes.

Kloster- og domskolerne havde kun huset et enkelt studieforløb, omend på alle trin fra den grundlæggende undervisning til teologien, og studiet af artes havde dér altid kun været en indledning til studiet af Bibelen. Med fremkomsten af universiteterne skete der et skifte på to områder. Da der nu eksisterede en flerhed af ”højere” videnskaber, udvidedes funktionen af artes: De blev den obligatoriske forudsætning for studiet af flere discipliner, og almenviden (artes) og fagviden (teologi, jurisprudens og medicin) begyndte at træde op mod hinanden. Men endvidere opstod der et totrinssystem af undervisningsinstitutioner: Eftersom der også blev undervist i artes på universiteterne, og det mere indgående og omfattende end i kloster- og domskolerne, begyndte disse nu at koncentrere sig om det elementære, især om grammatikken og om indlæringen af latin.

Således stod det til i dannelsesvæsenet, da der i det 14. og 15. århundrede syd for Alperne opstod den protest mod skolastikken, som gradvist bredte sig ud over hele den latinske sfære, og som siden Goethes tid kendes som ”humanismen”. Det lykkedes humanisterne, i centrum af et videnskabsarbejde, der var stivnet og blevet sterilt, at fremføre det helt gamle som noget helt nyt, og det ikke kun inden for områderne sprog og litteratur, men også inden for medicin, matematik og de øvrige discipliner. Denne

henvisning til antikken, sekunderet af de skønne kunsters "renæssance", var så succesfuld, at den til sidst også blev anvendt som kriterium for den europæiske histories periodisering: Ud af humanisternes forfaldsteori, som henførte hele den "mellemliggende tid" (*media aetas*) til en lavere rang, opstod de tre trin "tidligere storhed – tilbagegang – genskabelse af den tidligere storhed" eller, uden værdivurdering, "antikken – middelalderen – nyere tid".

To næsten samtidige begivenheder var overordentligt fremmende for humanisternes bestræbelser: Konstantinopels fald i 1453 og bogtrykkets opfindelse. Den førstnævnte begivenhed bevirkede, at en rigdom af græske håndskrifter og talrige græske lærde havnede i Vesten. Først nu, hvor det middelalderlige "Graecum est, non legitur" – "Det er græsk, det behøver vi ikke at læse" – blev sat ud af kraft, fik den humanistiske kanon med inddragelsen af græsk sprog og litteratur sin fulde udformning. Bogtrykkets opfindelse gav på den anden side humanisterne et velkomment middel til at hjælpe deres værker til stor udbredelse og at gøre hele den lærde verden bekendt med deres ideer. Desuden var sliddet med den bogløse indlæring kommet til sin afslutning: Mens den middelalderlige skolar, som for det meste var for fattig til at erhverve sig et kostbart pergamentkodeks, måtte tilegne sig den latinske grammatik gennem memorering af 2600 vers (så omfangsrigt var det mest gængse relevante værk, *Doctrinale* af Alexander de Villa Dei), kunne den humanistiske student nu betjene sig af et ham tilhørende trykt eksemplar,

således at han kun havde brug for at forstå den generelle betydning af regler og undtagelser.

Humanisterne var såvel lærde som forfattere og digtere, og således fokuserede de i særlig grad på en fornyelse af det latinske sprog og den latinske litteratur. Deres program søgte at tilbageføre den udvikling, som latin siden kirkefædrenes tid og især under skolastikken havde taget i leksikal og syntaktisk henseende: De opløftede de antikke forfatters, især Ciceros, ordforråd og udtryksmåder til en generel rettesnor for deres sprogbrug.

Gennem deres frugtbare virke frembragte de i løbet af omkring halvandet århundrede en litteratur, som genoplivede næsten alle antikkens genrer, i prosa såvel som i vers (hvorved dramaets fornyelse skal fremhæves som særlig ærefuldt); denne litteratur var for sidste gang et fælleseuropæisk, ikke på de enkelte nationalsprog spredt fænomen. De moderne fremstillinger af skole- og dannelseshistorien begår derfor en fejl, når de i tavshed forbigår humanisternes litterære præstationer: Disse var ikke en biting, men livseliksiren i den af dem fornyede skolevirksomhed, og hos deres oprindelige publikum regnedes de - og ikke de samtidige nationalsproglige værker - som den egentlige, den sande litteratur.

Efter den første bølge fulgte den anden: De glade humanister havde knap fået fodfæste nord for Alperne, før end også de strenge reformatorer trådte ind på denne scene. Hvor deres lære fandt tilhængere, var det imidlertid ikke så meget indholdsmæssige ændringer til læreplanen, de bibragte skolevæsenet,

men derimod en fundamental, institutionel ændring: Ud af de gamle kloster- og domskoler kom der anstalter under byernes og landsherrernes regi. Thi den protestantiske afvisning af askesen, af munkevæsenet, fratog med ét slag de kirkelige institutioner det personelle grundlag, og så var der pludselig ikke længere nogen skolemestre – en selvstændig lærerstand, der var adskilt fra præsteskabet, fandtes der dengang endnu ikke. Luther kaldte derfor den verdslige gren til hjælp: I 1524 stilede han en skrivelse *Til borgmestrene og rådsherrerne i alle byer i tyske lande, at de skal oprette og holde kristne skoler*.⁴ Luthers appel blev fulgt; byerne gjorde, som de skulle, og der blev gjort et første irreversibelt skridt mod en verdsliggørelse af skolevæsenet.

Det næste lod ikke vente længe på sig: Snart tog også landsherrerne det forladte ressort til sig, og de oprettede ikke, som kommunerne, blot enkelte anstalter, men hele serier i overensstemmelse med deres territorium. Den mest aktive var hertug Moritz i det albertinske Sachsen: I tidligere klostre i Meißen, Pforta og Grimma indrettede han de såkaldte fyrsteskoler – anstalter, som snart opnåede en høj anseelse, og til hvilke fornemme navne som Klopstock, Lessing og Nietzsche skulle give yderligere glans. På andenpladsen kom Württemberg: Kirke- og skoleordningen fra 1559 fastsatte et system af anstalter på forskellige trin, herunder de også dér i tidligere klostre indkvarterede og efter lokaliteten i en ny

⁴ *Pädagogische Schriften*, redigeret af H. Lorenzen, Paderborn 1969, s. 64-83.

betydning ”klosterskoler” benævnte, eksempelvis det fra Hermann Hesses biografi kendte i Maulbronn.

Skolevæsenets fornyelse i de protestantiske lande - den grundigste, som fandt sted mellem Karl den Store og weimarklassikken - havde åndelige centre. Det vigtigste af disse var Wittenberg, hvor Philipp Melancthon virkede: som docent, som skoleorganisateur og som forfatter af undervisningsværker. I det schweiziske og sydtyske område strålede især Zürich, reformatoren og humanisten Ulrich Zwinglis by, og ved siden af den udmærkede Straßburg sig gennem den af skolemanden Johannes Sturm skabte anstalt. Sturms skrifter giver nøje informationer om læreplanen, som den dér givne undervisning fulgte; den egner sig derfor godt som grundlag for en vurdering af det fremherskende forhold mellem den kristne og den humanistiske kanon i reformationstidens skole.

”Propositum a nobis est”, skriver Sturm,⁵ ”sapientem atque eloquentem pietatem finem esse studiorum” – ”Vi har gjort det til en rettesnor, at en lige så sagkyndig som veltalende fromhed er undervisningens formål.” Disse tre undervisningsmål, *sapientia*, *eloquentia* og *pietas* fik i skolehverdagen på ingen måde samme vægt: *Eloquentia*, den aktive beherskelse af latin i tale og skrift, gjorde formentlig krav på størstedelen af tiden.

Den dannelse, der blev formidlet af latinskolen i tidlig nyere tid, adskilte sig på følgende punkter fra den i den middelalderlige kloster- og domskole:

5 | sin *De litterarum ludis recte aperiendis liber*, Straßburg; 1538.

Læsning af bibelske skrifter og den patristiske litteratur [o.a.: litteratur om kirkefædre], som forklarer disse, var begrænset eller endog udelukket. Som tidligere fremmedes et solidt kendskab til grammatik og retorik, men som mønster tjente nu udelukkende de klassiske romerske forfattere, især Cicero, og disse forfattere blev ivrigt læst og forklaret. Endelig blev græsk føjet til: frem til evnen til at forstå Demostenes og Homer. Som det kan ses, havde vægten i betragtelig grad forskudt sig til fordel for den humanistiske kanon. Heraf må man ikke slutte, at forholdet til religionen var blevet svækket. Latinskolen var og blev strengt bundet til det kirkelige liv, og græskundervisningen havde - i modsætning til hos Sturm i Straßburg - ofte ingen vigtigere genstand end Det Ny Testamente.

I første halvdel af det 16. århundrede lå alle initiativer i teologien såvel som også i skolevæsenet hos protestantismen; det tog én til to menneskealdre, inden den katolske kirke organiserede sig til modforanstaltninger. Det var især beslutningerne på koncilet i Trient (1545-63), som skulle få betydning for formuleringen af disse i deres helhed; skolevæsenet fik dog sin afgørende impuls gennem stiftelsen af Societas Jesu, Jesuiterordenen, Ignatius af Loyolas personlige bedrift. Succesen af denne korporation, en stramt organiseret sammenslutning af ligesindede, var betragtelig. I løbet af få årtier tog jesuitterne hånd om størsteparten af den højere dannelse i de katolske lande, og antallet af læreanstalter, som var underlagt deres strengt ensartede ledelse, løb op i hundredvis -

det lykkedes dem for første gang at skabe en geografisk udstrakt normalisering af skolevæsenet, således som det findes i en moderne europæisk stat.

I læreplanerne adskilte jesuitternes skoler sig ikke væsentligt fra dem på den protestantiske side. Det skyldtes især, at man her som dér byggede på det samme fundament, på humanismen. Det humanistiske dannelsesprogram var før begyndelsen på reformationen fremgæet af katolicismens skød; det blev nu – forsinket og efter, at de protestantiske skoler var kommet først – også i de katolske områder benyttet til at indrette et skolevæsen, som levede op til tidens krav. Det var ingen anden end Johannes Sturm, som bekræftede det fælles grundlag og den deraf afhængige sammenlignelighed mellem de to konfessioners læreanstalter: Han gav jesuitterne ros og anerkendelse, fordi deres undervisning lignede hans, og priste den gavnlige kappestrid mellem de to skoler.⁶

Nyhumanismen

I fremstillingen af det europæiske skolevæsens tredje højdepunkt, af nyhumanismen og dens vigtigste frembringelse, det 19. århundredes gymnasium, koncentrerer betragtningerne om Tyskland, især om Weimar og Preussen. Hermed kan man få det indtryk, at det hidtidige bredere perspektiv på inkonsekvent vis skulle erstattes af et snævrere nationalt.

6 | *Classicae epistulae sive scholae Argentinenses restitutae*, redigeret af J. Rott, Paris/Straßburg 1938, nr. 2.